

A szórványban tevékenykedőkkel készített mélyinterjúk elemzése

A Szórványstratégia elkészítését megelőzően mélyinterjúkat készítettünk olyan értelmiségiekkel, akik nap, mint nap a saját bőrükön érzik a szórványlét gondjait, nehézségeit és küzdelmeit. Az interjúalanyok kiválasztásánál az volt a fő kritérium, hogy szórványmunkát végzők legyenek, és arra is figyeltünk, hogy az esetleges regionális különbségek mellett ne menjünk el, így földrajzilag is reprezentálják a vajdasági magyar szórványt. Az interjúalanyok a következők voltak: Tóth-Glemba Klára, Talpai Sándor, Dulka Andor, Nagy Margit, Kalapiš Stojan és Meleghy Zoltán. A következőkben névtelenül elemezzük az interjúkat.

A szórvány módszertani nehézségeinek meghatározásával mindenki tisztában van, azonban a pragmatikusság jegyében túl kellett ezen lépni. A szórvány fő kritériumának a létszám tekinthető. A magyar nyelvet beszélők száma ugyanis ettől függ. A szórvány lehet szigetmagyarság is, aztán olyan település, ahol alacsony a magyarok aránya. Konszenzusként talán a 30 százalékos arányszám tekinthető. Mindenképp szórványjellemző az elhagyatottság, a magárahagyatottság és a távolság is.

Az interjúalanyok közül legtöbben a szórványiskoláztatás területén tevékenykednek. Ez talán az egyik legfontosab és központi kérdése a szórványnak. Az beiskoláztatást mindig közvetlenül befolyásolják a demográfiai folyamatok, konkrétan, hogy hány magyar gyermek születik egy településen. A probléma tehát a kevés gyermek, és ennek áthidalására több megoldási javaslat született: kislétszámú, összevont osztályok, iskolabusz szervezése. Ahol nincs lehetőség az osztálynyitásra és kikerül a magyar nyelvű oktatás az intézményes keretből, ott hétvégi iskolák szervezésével tudják fentartani a magyar anyanyelvű oktatást. A magyar nyelvű oktatás megszervezése és életben tartása hihetetlen küzdelmet követel a szórványban tevékenykedők részéről. Többszörös ellenszélben kell végezniük a munkájukat, és sokszor a munkájuk sikerére nincs semmi garancia. Sokszor kudarcra van ítélve a küzdelem és mégis teszik a dolgukat. Az egyik interjúalany szerint a szórványgondozás elért abba a fázisba, hogy nem lehet intézményesen kezelni. Nem elég jogilag, törvényben biztosítani a magyar nyelvű oktatást. Fel kell keresni személyesen azokat a szülőket, akiknek magyar nemzetiségű gyermekük épp iskolakezdő korba lépett. Aki szórványban él, mindenki tudja, hogy kinek indul a gyermeke

elsőbe. Személyes kapcsolatok révén lehet őket megszólítani. Ami külső segítséget jelentene a szórványoktatást szervezők számára, ha garantálni lehetne, hogy az iskolabuszok finanszírozása megoldott. Sok szülőt meg lehet szólítani, de mindenki már saját tapasztalatból tudja, hogy felelőtlenül ígérni nem lehet, mert az megbosszúlja magát. Tehát fontos az iskolabuszok finanszírozásának megoldása. Az interjúalanyok szerint helyileg fel kell mérni, hogy van-e igény az iskolabuszra, legyen az településen belüli, vagy települések közötti. Meg kell kérdezni a szülőket, hogy amennyiben lenne iskolabuszra lehetőség, élnének-e vele. Sikeres iskolabusz programra is van példa és sikertelenről is beszámoltak a beszélgetőpartnereink. Sikeresnek tekinthető a már évek óta a Nagybecskerek Diáksegélyező által működtetett iskolabusz. Általános iskolásokat szedi össze a város peremvidékéről és viszi a központban lévő iskolába a diákokat. A magyar nyelvű oktatás nagyon fontos, ezért már óvodában is számít, hogy milyen nyelvű iskolai előkészítőre járnak a gyerekek. Nagybecskereken hétvégi iskolát működtetnek, melynek lényege, hogy a szerb nyelvű óvodába járók részére magyar nyelvű iskolai előkészítő szerveznek. Ezzel nyitva hagyva még a magyar nyelvű oktatásba visszatérés lehetőségét. A szülők meggyőzését többen is hangsúlyozták, hiszen ők döntenek gyermeke beíratásáról. Ezért Újvidéken beindítottak egy Szülők iskolája programot, ahol olyan előadásokat szerveznek szülőknek, melyen szakértők tartanak. Minden interjúalany tudott beszámolni olyan esetről, amikor a magyar nyelvű óvodai felkészítő után szerb iskolába írtak gyermeket és ez pszichológiai törést jelentett számára. Dadogni kezdett, nem tudott beilleszkedni az osztályba az új közegbe. Sok esetben a gyermek életének megkönnyítéseként a szülők ilyenkor otthon is elkezdnek magyarul beszélni és akkor már visszafordíthatatlan folyamatok indulnak be, a nyelvcsere, amit később követ az identitásváltás is. Ahol viszont nincs lehetőség magyar nyelvű oktatást szervezni intézményes keretek között, ott anyanyelvápolás néven szerveznek iskolán kívüli foglalkozást. Ennek veszélyei is vannak Dél-Bácskai tapasztalatok, hogy járatták a gyerekeiket szülők ilyenre, de nem tanultak semmit, és a szülőket is inkább a oktatás nevelési támogatás motiválta, mint az identitásmegőrzés. A politikai segítség mindenképpen a magyar osztályok kiharcolása ott is, ahol a törvény ezt lehetővé teszi, esetleg ott is ahol nem. Az anyanyelvápolási programok politikai kisajátítása nem szerencsés dolog. Több jó működő anyanyelvi program megszűnéséről számolt be egy érintett, miután azt átvette egy politikai körhöz tartozó egyén. Az anyanyelvápoló programokhoz is össze kell szedni a gyerekeket, ami szintén személyes kapcsolatokon keresztül lehetséges. Külön meg kell keresni, rábeszélni és

megértetni a szülőkkel az anyanyelvápolás fontosságát. Az iskolán kívüli, szabadidős anyanyelvápolás az egyik utolsó stádiuma az asszimilációnak, a kultúraváltásnak. Ha ezt is feladja a magyarság, akkor lemond a szórványról. Fel kell mérni az iskolabusz lehetőségét Újvidéken (hiszen Nagybecskerekén működik), mivel itt járatják leginkább szerb nyelvű iskolába a gyerekeiket a szülők. Több interjúalany szerint is meg kell győzni a szülőt, hogy a gyermekének előnyt jelent, ha anyanyelvén tanulhat. A szórványban a diákok szinte kivétel nélkül elsajátítják a szerb nyelvet is anyanyelvi szinten, amennyiben a saját anyanyelvükről nem mondanak le, akkor munkaerőpiaci előnyt is jelenthet számukra a kétnyelvűség. Ennek kommunikálása a szülők felé nagyon fontos.

A szórványmagyarság politikai képviseletéről nincsenek túl jó vélemények a megkérdezettek. Többen vonakodtak véleményt nyilvánítani, mivel nem tudtak sok jót elmondani. Az egyik interjúalany szerint nincs politikai képviselete a szórványnak, mivel nem tudnak a vajdasági magyar pártok napi szinten reagálni a felmerülő problémákra. A magyar pártoknak nincs hitele. Ennek bizonyítéka, hogy szerb pártok magyar nemzetiségű képviselőire adják szavazataikat az emberek. Ha a magyar pártra nem szavaz a magyar ember, akkor valami nagy baj van – összegezte a politikai helyzetet a egyik interjúalany. A hitelvesztést abban látják a megkérdezettek, hogy az utóbbi években pozícióban lévő magyar párt nem tett le semmilyen megoldást a szórvány gondjaira. A politikusok számára a szavazók négy évente fontosak. A választási kampány idején ellátogatnak a faluba, visznek könyvadományt (sokszor kiselejtezett, használhatatlan könyveket). A politika hitelét hiteles politikusokkal és hiteles politikai cselekedetekkel lehetne visszaállítani. A magyar pártok felelőssége nagy, hiszen sok olyan intézmény van, ahová az önkormányzat nevez ki igazgatót, és egyre több helyen a Demokrata Párt kizorítja nemcsak a politikából, hanem a közéletből is a magyarokat. Egy radikálisabb álláspontot képviselő interjúalanyunk szerint a pozícióban lévő magyar politikusok sokszor többet ártnak, mint használnak. Amikor szórványprogramokhoz nyúlnak, sokszor buldózerként végig dőzerolják a már éppen éledni kezdődő szórvány közösséget. Több alázatot kértek a politikusoktól a megkérdezettek, amikor a szórvánnyal foglalkoztak. A politika hitelét visszaállíthatná, ha a politikusok a munkájukat nem hatalomgyakorlásnak hanem szolgálatnak tekintenék. Amennyiben ez megtörténne, akkor nem lenne egy politikusnak hét-nyolc funkciója különböző intézményekben.

A szórvány kulturális helyzetéről kialakuló kép sem megfelelő. A szórványnak megvannak a saját kulturális rendezvényei, melyeknek a legnagyobb értéke, hogy léteznek. Mindenki elmegy, részt vesz ezeken a rendezvényeken, amatőr színházi szemléken, népzenei találkozókön. Azonban senki nem veti fel ezeknek a rendezvényeknek a minőségét. Egy megrekedt szinten konzerválódott a kultúrtevékenység. Sok esetben nem megfelelő színvonalúak ezek a rendezvények. De mindez gazdasági kérdés. Nincs pénze a művelődési egyesületnek megfizetni egy korreográfust, vagy a szindarabhoz egy rendezőt. Nincs minőségi előrelépés ezeken a rendezvényeken. Sok esetben beszámoltak arról is, hogy nincs kivel előadást vagy táncműsort tartani, mert nincs gyerek. Generációnként van kettő, és azok közül lehet, hogy egyik sem érdeklődik a nemzeti kultúra iránt. Másik interjúalany szerint az értelmiségi réteget nem feltétlenül a piros, fehér, zöld szegélyezett szoknya érdekli, hanem azzal valamivel korszerűbb témák is. Több szinten kell tehát a művelődést megszervezni. Emelni kellene a szórványrendezvények színvonalát, az értelmiséget is meg kell szólítani minőségi színházi előadásokkal, vitaestekkel, irodalmi estekkel, könyvbemutatókkal.

A szórványban vannak olyan közösségek, amelyek jól funkcionálnak, aktívak, és vannak olyanok, amelyek passzívak, nem küzdenek az anyanyelvi oktatásukért, és az asszimiláció útjára lép. A megkérdezettek szerint az aktív közösségek kulcsa egy vagy két olyan elhivatott ember, aki küzd, aki nem hagyja a közösségi érdeket veszni. Aki felkeresi az embereket szabadidejében és meggyőzi őket az anyanyelvi oktatás fontosságáról, vagy egy rendezvény megszervezéséről. Az egyik interjúalany kovászembereknek nevezte ezeket az embereket. Arról is beszámoltak az interjúalanyok, hogy ezek az emberek sohasem a juttatásokért tevékenykednek, sohasem azt nézik, hogy mit profitálhatnak ebből. Egy másik interjúalany kifejezetten arról beszélt, hogy szegény sorsú emberek általában ezek a kovászemberek. Egyik faluban egy munkanélküli egyetemet végzett fiatal magyar oktatást tart a gyerekeknek, minden anyagi juttatás nélkül, egyik interjúalany szokta megjutalmazni egy-egy külföldi egyházi rendezvényen való részvétellel. Ezek az emberek példát mutatnak a közösség számára is és ösztönzőleg hathatnak. A jól működő közösség attól is függ, hogy milyen a környezet, milyen a többségi nemzet reagálása a kisebbségi mozgolódásra. Mekkora ellenállásba ütköznek, amikor tevékenykednek. Másrészt bátorság is kell a tevékenységhez, mert nem mindig lehet tudni, hogyan reagál a közvélemény.

A tömb és a szórvány viszonyát eltérően ítélték meg az interjúalanyok. Elmondták, hogy a szórvány sokszor magárahagyatottnak érzi magát. A pályázatokon inkább nyertek tömbből érkező pályázatok, a politikus is inkább tömbcentrikus. Érződik néha egy szembenállás, egy érdekellentét tömb és szórvány között. Az egyik interjúalany szerint amennyiben nem intézményes kapcsolatokról beszélünk, akkor nincs kapcsolat tömb és szórvány között. Sokan vannak olyanok, akik nem is tudják hogy egy távoli faluban élnek még magyarok, mert nincs kapcsolata szórvánnyal, sem rokoni, sem másmilyen. Erről sok esetben a szórvány tehet: annak kell szólni, akit a cipő szorít. A szórványnak kellene jobban kiabálnia, hogy tudjanak róla, tudjanak a gondjairól. A szórványnak kell megfoglamaznia a saját igényeit, mert más nem tudja helyette. Helyben kell kidolgozni a problémák megoldását. Valahogy ez egész vajdasági magyar közösséget át kellene, hogy hassa az az érzés, hogy hiányzunk egymásnak. Ezt az érzést kellene egészséges módon valahogy felébreszteni az emberekben.

A szórványgondozásban az egyház szerepe is fontos. Vajdaságban egy-két kivételtől eltekintve nem vállal akkora szerepet fel a szórványgondozásban a katolikus egyház, mint tehetné. Az egyik interjúalany szerint nincs is energiája és kapacitása az egyháznak arra, hogy a szórványban élők magyarság identitását is ápolja. Az egyház sincs könnyű helyzetben, mert sok olyan település van, ahol nincs állandó pap. A másik vélemény szerint az egyház egyre inkább bezárkózik és nem foglalkozik a fiatalok megszólításával. Stojan atyát említették többen is ellenpéldaként, aki a fiatalokkal foglalkozik, sporttevékenységgel csábította a templomba őket és nyüzsgő egyházi életet szervezett. És ezzel kivívta a közösség tiszteletét is. Egy másik vélemény szerint tudathasadásos az az álláspont az egyház részéről, hogy fontosabbnak tartja a katolicizmus, mint a magyarság védelmét. Aki feladja magyarságát, mert terhes lesz számára és megszabadul tőle, előbb utóbb a vallását is feladja. Nem szabad senkinek áztatni önmagát azzal, hogy horvát nyelven tartja a hittant, mert az nem horvát, hanem szerb. Amíg az egyház tartja a lelket a magyarokban, addig lesz hívő is Vajdaságban. Ezt be kell látnia az egyháznak.

A kisebbségi társadalomban általános jelenség, hogy bizonyos államilag meg nem oldott közösségi igényekre civil szervezetek próbálnak megoldást találni. Az interjúalanyok nagy része egyetértett abban, hogy a szórványt valahogyan pozitív diszkriminációban kell részesíteni a

tömbbel szemben a pályázatoknál, mert versenyhátrányból indul. Az egyik interjúalany szerint a magyarországi pályázatok terminológiája túl bonyolult a szórványban élő, nyelvileg hátrányban lévőnek. Az elszámolás sem egyszerű egy ilyen pályázatnál, ami szintén nehezíti, hogy belevágjanak a pályázásba. Egyik interjúalany szerint a civil szervezetek feloszthatóak politikailag és pártoktól független civil szervezetekre és politikai pártok holdudvarához tartozó civil szervezetekre. Az utóbbiak sokkal több támogatást nyernek, hiszen a saját kapcsolataikat, pártjuk kapcsolatait tudják aktivizálni. Sokszor a pártnak közvetlen beleszólása van a pénz elosztásába. Így van ez a magyarországi támogatásoknál is. Egyik interjúalany ezzel kapcsolatban így fogalmazott: „Mi is tudjuk, hogy ők is tudják, hogy ez nem jó! De szerintem Magyarországnak ez így kényelmesebb.” Azt is hozzátette, hogy az itteni piszkos ügyeinket ne várjuk, hogy egy másik ország támogatása tisztázni fogja. A civileknek általában kisösszegű támogatásokat írnak ki, amelyekből komolyabb szórványprojekteket nem lehet finanszírozni.

Vajdaságban magas a vegyes házasságok aránya. Ennek oka még a néhai, titói jugoszláviában gyökerezik, amikor hőstettnek számított, ha valaki vegyes házasságot kötött. A vegyes házasságokban az etnikai reprodukció felborul: az utódok inkább identifikálják önmagukat a többségi nemzethez, mint a kisebbségihez. A nyelv elhagyásával előbb utóbb az identitásukat is elhagyják. A vegyes házasságból származó gyerekeket általában szerb nyelvű osztályba íratják a szüleik. Hódi Sándor szerint a vegyes házasságok az asszimiláció széles országútjai. A szórványban a házasságok felel vegyes házasság. Az asszimilációs egyes esetekben visszafordítható. Meg kell vizsgálni sikeres identitásmegőrző programokat, ahol vissza lehet fordítani az asszimiláció folyamatát. A vegyesházasságra lépőknek szokta mindig mondani az egyik interjúalany, hogy ne feledje, el, hogy egy teljesen más kultúrába, más nyelvbe és más vallásba házasodik be. Rengeteg olyan esetről tud, amikor a többségi nemzethez tartozó fél megígérte, hogy kisebbségi nyelven tanulhat a gyerek, de mégsem így lett, később pragmatikus megfontolásokból.